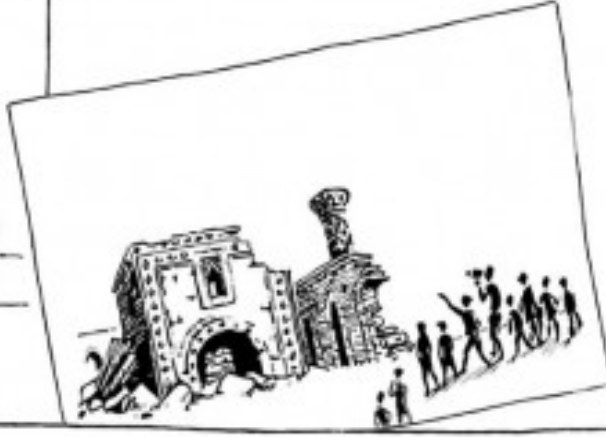

ÇARŞI

YIKIM VE YENİDEN İNŞA SÜRECİNDE HAFIZA

TEMA

Hafızanın Yeniden Şekillenmesi: TEKEL Ballica Tütün Hangarlarının Samsun Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi'ne Dönüşümü

Halil İbrahim Düzenli, Abdullah Asım Divleli, Emin Selçuk Taşar, Mustafa Furkan Gündüz, Mehmet Salih Özalp

MAKALENİN ADI **Hafızanın Yeniden Şekillenmesi: TEKEL Ballica Tütün Hangarlarının Samsun Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi'ne Dönüşümü**
Reshaping Memory: The Transformation of TEKEL Ballica Tobacco Hangars into Samsun University Faculty of Architecture and Design
MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**
MAKALENİN KODU **EgeMim, 2024-2 (122), 72-79**
MAKALENİN YAZARLARI **Halil İbrahim Düzenli**, Doç. Dr., Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
Abdullah Asım Divleli, Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
Emin Selçuk Taşar, Dr. Öğr. Üyesi, Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
Mustafa Furkan Gündüz, Ar. Gör., Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
Mehmet Salih Özalp, Ar. Gör., Samsun Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **08.11.2023**
MAKALENİN KABUL TARİHİ **06.02.2024**
YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **halilibrahim.duzenli@samsun.edu.tr, asim.divleli@samsun.edu.tr, eminselcuk.tasar@samsun.edu.tr, furkan.gunduz@samsun.edu.tr, mehmet.salih.ozalp@samsun.edu.tr**
ORCID **0000-0002-7566-5926**
0000-0002-5192-9990
0000-0001-7698-1974
0000-0003-3567-9714
0000-0001-9083-7063

Öz Samsun Üniversitesi Ballica Kampüsü, eski bir TEKEL tütün fabrikası alanında bulunan 68 hangar, 2019'dan itibaren endüstriyel mirası koruma ve israfı önleme ilkeleriyle planlanmaktadır. Mimarlık ve Tasarım Fakültesi için ayrılan dokuz hangarın 1 ve 2 numaralı hangarları, 2020'de başlayan projelerle yenilenmiş ve fakültenin akademik vizyonuna uygun olarak dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm, lisans ve yüksek lisans seviyelerinde teori ile pratiğin bütünleşmesini ve bir araştırma merkezinin kurulmasını içermektedir. Hangarların yeniden tasarımı, işlevsel ve estetik güncellemelerle sürdürülebilir malzeme kullanımını vurgulamakta, mevcut yapıların yıkılmadan modernize edilmesini örnek bir yaklaşım olarak sergilemektedir.

ANAHTAR KELİMELER Yıkım, Endüstriyel Miras, Sürdürülebilir Tasarım, Kültürel Hafıza, Yeniden Kullanım ve Dönüşüm

SAĞ ÜSTTE Samsun Üniversitesi Ballica Kampüsü ve yakın çevresi (Görsel 1)

SAĞ ALTTA Samsun Üniversitesi Ballica Kampüsü'ne ait hava fotoğrafı, yerleşimler ve mülki sınırlar (Görsel 2)

Samsun Üniversitesi Ballica Kampüsü hangarlar bölgesi yerleşim planı (Görsel 3)

Giriş Osmanlı Devleti Trabzon vilayetine bağlı Samsun kazası, özellikle 19. yüzyılda vilayet sınırları içerisinde tütün üretiminin odak noktalarından biridir. Belgelerde Trabzon vilayetinde sinai bitkilerden bahsedilmekte, söz konusu bitkinin Samsun civarında yaygın olarak üretilen tütün bitkisi olduğu söylenmektedir (Diğiroğlu, 2011, s. 50). 1887'de Fransız sermayesiyle kurulan Samsun Tütün Fabrikası, fabrika öncesinde kurulan Duhan Çarşısı, tütün iskeleleri gibi tütüne bağlı mekânlar modern şehrin kuruluşunda belirleyici roller üstlenmişlerdir (Düzenli, 2022). Çeşitli dini yapılar ve diğer mekânların kuruluşlarının da şehir planlamasındaki rolleri ayrıca incelenmiştir (Taşar, 2022).

20. yüzyılın ortalarından itibaren Samsun merkezden başka Bafra ve Ballica'da inşa edilen tütün depoları ve fabrika, söz konusu yerleşim merkezlerini de belli bir odak noktasına dönüştürmüştür.

Ballica'da inşa edilmesi düşünülen tütün depolarının ön projesi 1981 yılında hazırlanmıştır. Bu proje, Samsun ve Ballica'da planlanan fabrikanın üretime başlamasıyla birlikte (1996) yerel olarak üretilen tütünün depolanmasını ve çevre bölgelerdeki fabrikalara dağıtımını amaçlamaktadır. Tütün depolarının varlığı yalnızca bir depolama alanı değil aynı zamanda tütün yetiştiricilerinin ve depo çalışanlarının kolektif hafızaya sahip olması anlamına da gelmektedir. Yaklaşık 40 yıl gibi nispeten kısa bir sürede oluşan depoların fiziki

mekân hafızası, bölge insanının zihninde hala canlı bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bu süre, bölgedeki tütün endüstrisinde uzun ve derin izlere sahip olmasından dolayı, böylesi bir endüstriyel mirasın hala etkili bir şekilde hatırlanmasının da yolunu açmıştır. Çalışma öncelikle Samsun Üniversitesi Ballica Kampüsü'nün dönüşümüne, özellikle de eski TEKEL Ballica Tütün Fabrikası'nın tütün depolarının yeniden kullanımına odaklanmaktadır. Bu çalışma, Samsun Tütün Fabrikası alanının bir eğitim kampüsüne dönüşümünü araştırmayı ve endüstriyel miras, hafıza ve mimari yeniden kullanım arasındaki etkileşimi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu noktada çalışmanın ana sorusu şöyle ifade edilebilir; Eski TEKEL Ballica Tütün Fabrikası depolarının mimari ve tarihi değeri nasıl korunabilir ve Samsun Üniversitesi Ballica Kampüsü'nün tasarım evrenine nasıl dâhil edilebilir? Bu doğrultuda uygulanmış projenin böylesi bir entegrasyonu nasıl gerçekleştirdiği tartışılmaktadır.

Bir Kampüs Planlaması: Yıkma, Ayakta Tutma, Hafızayı Tahkim Etme

Samsun Üniversitesi Ballica Kampüsü, Samsun ili, 19 Mayıs ilçesi, İstiklal Mahallesi'nde konumlanmaktadır (Görsel 1). Kampüs alanı, 1990'ların sonlarında üretime başlayan TEKEL Ballica Tütün Fabrikası'na ait tütün depolarını içeren 819 bin 419 m² bir arazi üzerine kurulmuştur. Tütün depolarına yönelik tasarım projeleri ve uygulamalarının 1980'li yıllarda gerçekleştirildiği bilinmekle birlikte,

üniversite arazisi içerisinde toplam 734 bin 867 m² açık alan ile 84 bin 551 m² kapalı alan bulunmaktadır. Kapalı alanların toplamı ise 104 bin 844 m²'dir.

TEKEL Fabrika binasının yer aldığı geniş arazi, Fabrikanın 2008 yılındaki özelleştirilmesi ile ikiye ayrılmış, fabrika arazisinin mülkiyeti özel sektöre devredilmiştir. Tütün depolarının bulunduğu kısım, ilk önce Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ne (2009), daha sonra ise Samsun Üniversitesine tahsis edilmiştir (2019). Tahsis edilen bu alanda, kapalı alan olarak 1000 m² taban alanına sahip 60 adet, 5000 m² taban alanına sahip 3 adet depo/ hangar ve 3 adet sosyal mekân hangarı (iki tanesi 1400'er m², bir tanesi 550 m²) yer almaktadır (Görsel 2).

Tütün depolarından / hangarlardan oluşan mekân bir endüstri mirasıdır ve bu doğrultuda çalışmalar yapılması gerekmektedir. 2019 yılından itibaren Samsun Üniversitesinin planlama çalışmalarına konu olan kampüste, öncelikle mevcut altyapılar ve hangar binalarının fiziksel nitelikleri gözden geçirilmiş ve mevcut durum tespitleri yapılmıştır. Daha sonra ise sırasıyla;

- üst planlama ve tasarım kararları alınmış,
- var olan fiziksel durum ile Üniversitenin ihtiyaç programı çakıştırılmış,
- işlevlendirme önerileri tartışılmış,
- basit iyileştirmelerle kullanıma sokulabilecek binalara müdahaleler yapılmıştır.

Söz konusu üst planlama ve tasarım kararları arasında şunlar yer almaktadır: Resmi olarak hiç bir tescilli bina ve alan bulunmayan kampüse bir endüstriyel

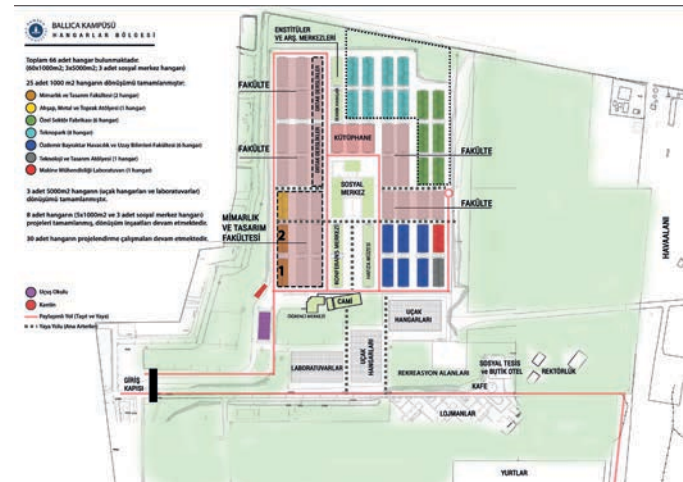

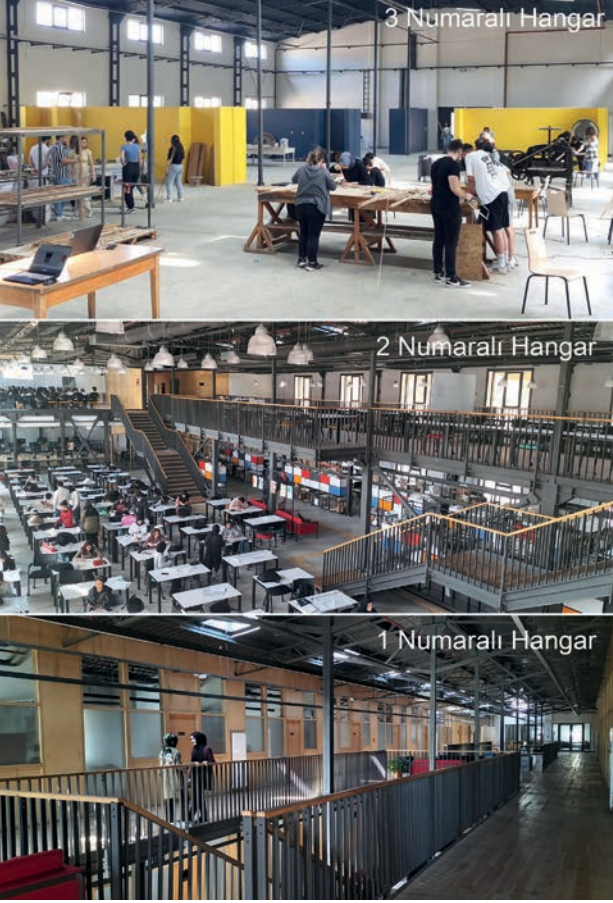
miras statüsüyle ve hassasiyetiyle yaklaşmak; yerleşim dokusu, bina ve malzeme ölçeklerinin her birinde mekân hafızasını koruyucu ve bugüne taşıyıcı bir planlama ve tasarım süreci geliştirmek; kampüste yer alan ve ömrü dolmamış her malzemeyi yeniden kullanmak ve israftan kaçınmak; binaları ve açık alanları yeni işlevlerle donatırken daha önce bu mekânda yer alan her nesneyi ve bilgisini muhafaza etmek.

Üniversitenin mekân ihtiyaç programı ve fiziksel durumun çakıştırılması planlama ve tasarım kararlarını takip eden aşamayıdır. Yukarıda da bahsedildiği gibi kampüste 66 hangar bulunuyordu (60 adet 1000 m² + 3 adet 5000 m² + 2 adet 1400 m² + 550m²). Eski hangarlara yeni işlevler verme konusu kurum içi ve kurum dışı paydaşlarla yapılan istişareler sonucunda belli bir aşamaya getirilerek Görsel 3'te işaretlendiği şekliyle bir mekân planlaması yapıldı. Bu planda, mevcut 66 hangar basit müdahalelerle çeşitli işlevsel alanlara dönüştürülmüş, tarihi bağamlarına da

dikkat edilerek kullanıcılara yeniden sunulmuştur.

Yaklaşık iki yıl süren bu kararlar ve uygulamalardan sonra diğer boş tütün hangarlarının farklı işlevlere dönüştürülmesi ile ilgili projelendirme çalışmaları başlatıldı. Mimarlık ve Tasarım Fakültesine mekân planlamasında dokuz hangar (taban alanı 9000 m²) ayrıldı. Bu makalenin de konusu olan Mimarlık ve Tasarım Fakültesinin iki hangarının proje çalışmaları 2020 yılı Haziran ayında başladı. Avan ve uygulama projeleri, yukarıdaki kararlar ve ilkeler uyarınca, Samsun Üniversitesi Tasarım, Mimarlık ve Şehir Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (Halil İbrahim Düzenli, Abdullah Asım Divleli ve Emin Selçuk Taşar) ve Mi'mar Mimarlık (İbrahim Hakkı Yiğit, Ahmet Yılmaz, Bekir Sami Ateşçi) tarafından hazırlanan dönüşümün uygulama ayrıntılarına geçmeden önce, bu dönüşüm projesinin de önemli bir bileşeni olduğu Mimarlık ve Tasarım Fakültesi'nin eğitim programına, vizyonuna ve misyonuna değinmek gerekir.

Bir Mimarlık Programı: Hafıza Bilincinin Tedrisatı ve Üç Ayak

Samsun Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, varlığını üç temel sacayak üzerine inşa etmektedir. Bunlar sırasıyla; Teorik bilgi ile pratik bilginin tasarım prensiplerine aktarılabilir becerilerinin geliştirilmesini amaçlayan lisans eğitimi (2); bilgiyi üretme araçlarının çeşitlendiği ve bir üst ölçekte araştırmaların yapıldığı lisansüstü eğitimi (3); bilginin araştırma projeleri ve mimari projeler yoluyla pratik sahaya aktarıldığı Araştırma Merkezi'dir (4). Bu temel sacayaklar bir araya geldiğinde, teori ile pratiğin kesişmesinden doğan zengin bir eğitim ve araştırma ortamı ortaya çıkmaktadır.

Mimarlık eğitiminde lisans aşaması, hem mimarlık teorisi hem de mimarlık pratiğinin aktarıldığı ilk aşamadır. Mimarlık eğitiminin yalnızca teorik bilgiyi değil, aynı zamanda kendi pratiğinin teknik gereklilikleri, maliyet, enerji, kullanıcı beklentileri gibi faktörleri de içinde bulundurması gerekmektedir. Lisans

eğitiminde değerler, yaklaşımlar, teoriler ve tasarım prensiplerine ayrılan zamanın fazlalığı, mimarlık pratiğinin tasarım ve uygulama süreçlerinin daha iyi kavranabilmesini zorlaştırabilmektedir. Öğretim elemanlarının sadece akademik geçmişe sahip olmaları pratik deneyimlerin aktarılmasını sınırlamaktadır. Eğitimdeki ders içeriklerinin her birinin dönemlik yoğunluğu, bir projenin baştan sona tüm süreçlerini kapsayamaması teori ile pratik arasındaki bağlantının kurulmasında yetersizlikler doğurmaktadır. Ayrıca dünya genelinde hızla değişen ve gelişen teknoloji, malzeme ve tasarım yaklaşımları, müfredatların ülke pratiğiyle uyumunu zorlaştırmaktadır. Bütün bu zorlukların aşılması için lisans müfredatında Tasarım Atölyesi dışında seçmeli derslerle desteklenen uygulamalı yaklaşımlar, müfredatta bulunan Malzeme ve Teknoloji ders paketleri, fakülte bünyesinde bulunan marangozhane, demirhane ve toprak atölyesindeki uygulama imkânları çözüm önerilerinden bazıları olarak görülmektedir. Diğer taraftan, lisansüstü eğitimi ve Araştırma Merkezi devreye girerek söz konusu sürece araştırma ve uygulama projeleriyle pratik alan desteği sunmaktadır.

Lisansüstü eğitiminde, müfredatın farklı disiplinlerle iş birliğinin zenginleştirilmesi, bu disiplinlerle iletişimin artırılarak ortak projelerin üretimine teşvik edilmesi amaçlanmaktadır. Bilginin atölyeler yoluyla pratiğe de temas etmesi bir mimari pratiğin yalnızca teknik ve maddeyle ilişkisinin olmadığı, bunun yanında farklı disiplinlerinde bu pratiklere yardımcı olabilecek taşıyıcı unsurlar olabileceğine de işaret etmektedir. Alanında uzman profesyonellerle kurulabilecek ilişkiler ise söz konusu pratik deneyimlerin aktarılmasında ayrıca önem arz etmektedir. Bu anlamda gerek araştırma, gerekse de uygulama projeleriyle hem belli bir deneyimin oluşması hem de aktarılması lisans ve yüksek lisans birlikteliğini bir diğer önemli mihenk noktası haline getirmektedir. Üniversite bünyesinde kurulması planlanan

Mimarlık Bilişim Laboratuvarı ise bilgisayar destekli tasarım ile gelişen simülasyonların ve dijital tasarım araçlarının öğrencilerin tasarım kararlarının nasıl uygulandığını daha iyi gösterebilecek bir altyapı kurulacaktır. Bu laboratuvar yoluyla değişen ve gelişen teknolojiyle birlikte malzeme ve tasarım yaklaşımlarının daha yakından takip edilerek hem lisans hem de yüksek lisans müfredatlarına entegrasyonu sağlanması hedeflenmektedir.

Araştırma Merkezi ise mezkûr laboratuvar ve hâlihazırda çalışmaları devam eden üretim atölyelerinin de yardımıyla mimari projeler üretmek eserlerin hayata geçmesi için birçok adım atmaktadır. Araştırma Merkezi bünyesinde şimdiye kadar altısı inşa edilmiş, toplamda 19 mimari proje hazırlanmıştır. Bu yazının konusu olan "1 ve 2 Numaralı Tütün Depolarının Dönüşümü Projesi" de bunların arasındadır. Mimari tasarım projelerinin yanı sıra araştırma projeleri, çalıştaylar ve atölyeler de yapılmaktadır. Söz konusu projeler, fakülte bünyesinde bulunan öğretim elemanları tarafından tasarlanmış tır ve hem akademisyenlere hem de öğrencilere uygulamaya dönük tasarım çözümleri üretme fırsatı sunmaktadır. Öğrenciler, Araştırma Merkezi vasıtasıyla tabiata ve kültürel mirasa değer veren, yürüttüğü uygulama projeleri ve bilimsel çalışmalarla yoğun eğitim programlarının dışında pratik mimarlık üretimlerinin her aşamasını deneyimleyebilecekleri bir ortama sahip olmaktadır. Ayrıca öğrencilerin Merkez'in ev sahipliği yaptığı çeşitli atölyeler ve stajlarla uygulama süreçlerine doğrudan katılarak malzeme ve maddeyle ilişkilerini güçlendirip, teori ve pratik arasındaki bağlantıyı kurabilmeleri mümkündür. Bütün bu çalışmalarla Merkez, öğrenciler ile akademisyenleri bir araya getiren bir platform görevi görmektedir.

Mimarlık eğitiminin verildiği mekânın fiziksel olarak açık yapısı, öğrencilerin kendi aralarında ve akademisyenlerle ilişkisini dinamik ve etkileşimli bir ortam sunmaktadır. Öğrencilerin üniversite kampüs düzenlemesindeki "endüstri

mirası” fikrinin çizdiği ufukla, hafızanın her türlü bilincine şahitlik ederek sözü edilen değerler, yaklaşımlar ve prensipleri yerinde deneyimlemektedirler (Görsel 4).

Bir Mimarlık Mekânı: İşlev, Biçim, Madde ve Strüktür Üzerine

Mimarlık ve Tasarım Fakültesi’ne ait üçerli sıralar halinde toplam dokuz hangar bulunmaktadır. Bu hangarlar doğu-batı doğrultusunda sekiz, kuzey-güney doğrultusunda yedi sıradan oluşan toplam 60 adet hangar grubunun güneybatı köşesinde yer almaktadır. Üçerli dizilimin batısında kampüs sınırını da oluşturan yaklaşık 40 metre genişliğinde yeşil bir aks, doğusunda kampüsün sosyal merkezi, güneyinde hangarlar bölgesinin giriş meydanı, kuzeyinde ise diğer hangar grupları bulunmaktadır. Mimarlık ve Tasarım Fakültesi için tercih edilen bu dokuz hangar, kampüsün girişinden sonra karşılaşılan ilk yapı grubudur. 1 ve 2 numaralı hangarlar bu anlamda bir nirengi noktası konumundadır. Diğer taraftan, fakülteye ait hangarlar grubu, etrafındaki yapay ve tabi unsurlar ile bütüncül iç mekân nitelikleri bağlamında mekânsal bir zenginliğe de sahiptir (Görsel 2, 3, 4).

Fakülte binalarına ait ilk yapısal dönüşüme güneybatı köşesinde yer alan 1 ve 2 numaralı hangarlardan başlanmıştır (Görsel 5). Kuzey-güney doğrultusunda sıralanan bu iki hangara ilave olarak proje kapsamı dışında inşa edilen üçüncü bir hangar (ahşap ve demir atölyesi) daha eklenmiştir. İlk iki hangarın tasarımına 2020 yılında başlanmıştır. Sürecin başında hangarların dönüşümüne ilişkin temel ilkeler belirlenmiş ve mekânsal kurguya karar verilmiştir. Bu mekânsal kurgunun malzeme, strüktür, iklimlendirme gibi detay çözümleri Mi’mar Mimarlık Ofisi ile birlikte geliştirilmiştir. Statik projeleri ise Parlar Mühendislik tarafından yapılmıştır. 2021 yılı Nisan ayında Üniversite idaresi tarafından yapım ihalesine çıkmıştır. Yapım süreci Eylül 2022’de tamamlanmış ve Mimarlık ve Tasarım Fakültesi’ne teslim edilmiştir.

İşlevin Dönüşümü: Bütüncül Mekân

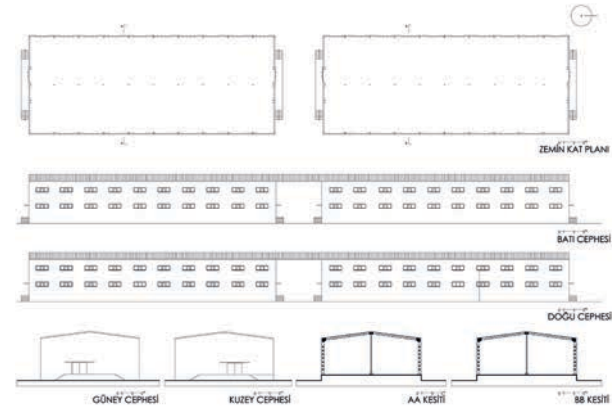
Tütün depolama hangarlarının 60 adedinin her biri 20x50 metre ölçülerinde 1000 metrekarelik zemin oturumuna sahiptir. Çeşitli ebatlardaki çelik malzemeden yapılmış, en üst noktası 8.50 metre yüksekliğinde olan, ahşap zeminli ara kattan oluşan basit bir planimetriye sahiptir. Yol kotundan 120 cm yükseltilmiş hangarlara, her iki kısa kenarda bulunan sahanlıklardan çift kanatlı sürgülü demir kapılar ile girilir. Yükseltilmiş zemin kotu ile ara kat arasındaki bağlantı, demir ya da ahşap merdiven ile çözülmüştür. Hangarların bu basit planimetrisi yapı sınırlarını oluşturan duvarların, dolayısıyla da hacmin kolayca hissedilmesini sağlamaktadır (Görsel 6 ve 7).

Tek bir fonksiyon için tasarlanan bu basit planimetri ve yalın iç hacim, hangarın mimarlık eğitimi için yeniden işlevlendirilmesinde belirleyici roledir. Dönüşüm projesi, hangarların içinde bulunan çelik-ahşap asma katın sökülmesi, cephe duvarlarının ve çatı taşıyıcı sisteminin korunması gibi temel iki tasarım kararı ile başlamıştır. Bu bağlamda iki hangarın işlevi, fakültenin ihtiyaçları doğrultusunda basit eklenti ve müdahalelerle oluşturulmuştur.

1 numaralı hangarda idari ve akademik birimler, kütüphane, sergi salonu; 2 numaralı hangarda ise atölye, derslik ve laboratuvarlar bulunmaktadır (Görsel 8 ve 9).

1 numaralı hangarda, işlevsel ihtiyaçlar yapının zemin ve birinci katlarında çeperlere dizilmiş oda sıraları, merkezde ise sonradan galeriye dönüşecek bir sirkülasyon alanı planlanmasını gerektirmiştir. Hangarın uzun kenarlarına tekabül eden elli metrelik iki çepere birbirini tekrar eden benzer birimler yerleştirilmiştir. Uzun cepheler boyunca birbiri ardınca yerleştirilmiş birimler ve birimler arasında kalan orta mekânda oluşturulan çift galeri mekânı hem dikeyde hem de yatayda eski hangar mekânını daha fazla algılanır kılmıştır.

2 numaralı hangar ise atölye, kapalı derslik ve laboratuvarların bulunduğu eğitim birimi olarak planlanmıştır. Yukarıda bahsedilen Fakültenin eğitim programıyla ilişkili olarak, atölyelerde bütüncül bir mekânın gerekliliği ve duvarsız bir mekânsal düzenlemeye

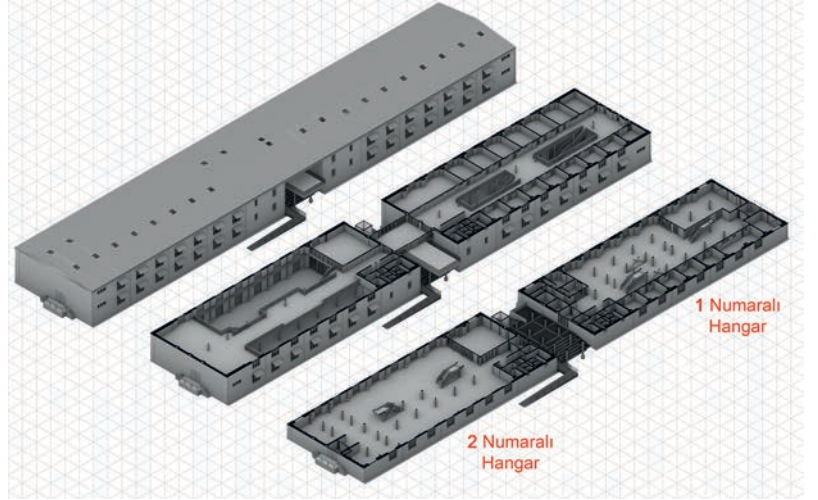
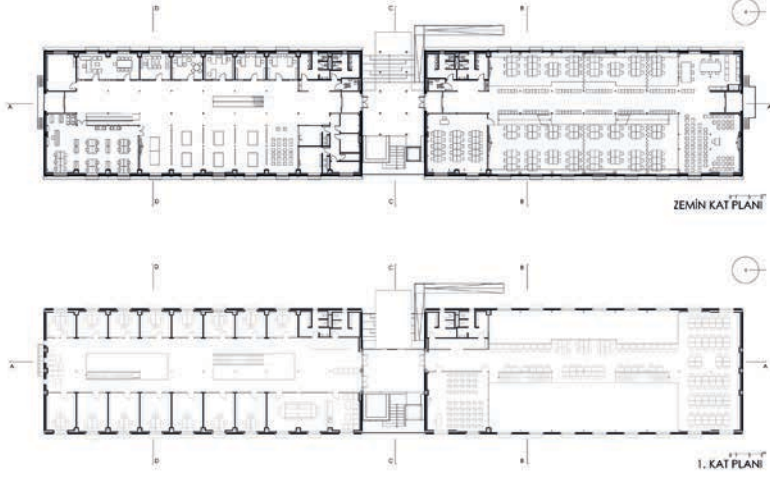

SOL ÜSTTE Dönüşümden sonra Mimarlık ve Tasarım Fakültesi’ne ait 1 ve 2 numaralı hangarların iç mekânları ve kullanımları (Görsel 4)

ÜSTTE Samsun Üniversitesi Balıca Kampüsü’ndeki hangarlar bölgesi (Görsel 5)

1 ve 2 numaralı hangarların rölöveleri (Görsel 6)

Hangarların iç mekânlarının dönüşüm öncesi (Görsel 7)

karar verilmiştir. Başka bir ifadeyle, bu yaklaşımın fiziksel tezahürü olarak 2 numaralı hangar içindeki birimler, bölücü duvarlar olmaksızın kurgulanmıştır. 2. hangarda, birinci hangardaki orta boşlukların aksine, ara kat merkeze taşınarak, merkezde doluluk oluşturulmuş, galeriler atölyelere yani iki uzun yan cepheye kaydırılmıştır. Ara katta sırayla cam ve ahşap yüzeylerden oluşan bir derslik, ıslak hacimler, öğrenciler için bireysel çalışma alanları bulunmaktadır.

Birbiri ardınca konumlanmış 1 ve 2 numaralı hangarın dönüşümündeki en önemli karar iki hangarın arasındaki yarı açık mekânın yeniden işlevlendirilmesiydi (Görsel 10).

Mevcutta yarı açık bir mekân olarak kurgulanmış bu kısım, yeni tasarımda ana giriş görevi üstlenen bir eşik olarak planlanmıştır. Bu mekânın tasarımında iki mesele üzerinde durulmuştur. Birincisi hali hazırda olduğu gibi doğu batı doğrultusunda uzanan ve birbiri ardınca tekrar eden yarı açık mekân dizileri perspektifini bozmamak; ikincisi ise 1 ve 2 numaralı hangarlar arası irtibatı güçlendirmektir. Bu doğrultuda, sadece asma katları birleştiren çelik sistemden oluşan, olabildiğince şeffaf yüzeylere sahip bir geçiş mekânı kurgulanmıştır. Açık, yarı açık ve kapalı dinlenme mekânları organize edilmiştir. Ara mekânda, hangarların cephe hattının dışına taşıp hem sokak hem

de batı yönündeki ağaçlık alanla irtibat kuran genişçe bir teras oluşturulmuştur. Zemin katta ise iki hangar arasına, giriş kotu olan 120 cm yüksekliğindeki hangar zeminlerine kadar dolgu yapılarak çok amaçlı bir platform meydana getirilmiştir. Zemin kat ile birinci kat arasındaki sirkülasyonu sağlayacak asansör de bu ara mekânda planlanmıştır.

Bişimin Dönüşümü ya da Bişime Bîtarafılık

Kampüs yerleşkesi genelinde hangar sınırlarını, hacmini ve gabariyi korumak biçimi ilgilendiren üst kararlar olmuştur. Diğer taraftan, hangarların hâlihazırdaki yapısal özelliklerinden

ÜSTTE Mimarlık ve Tasarım Fakültesi dönüşüm projesinin kat planları (Görsel 8)

Mimarlık ve Tasarım Fakültesi dönüşüm projesinin aksonometrik kat planları (Görsel 9)

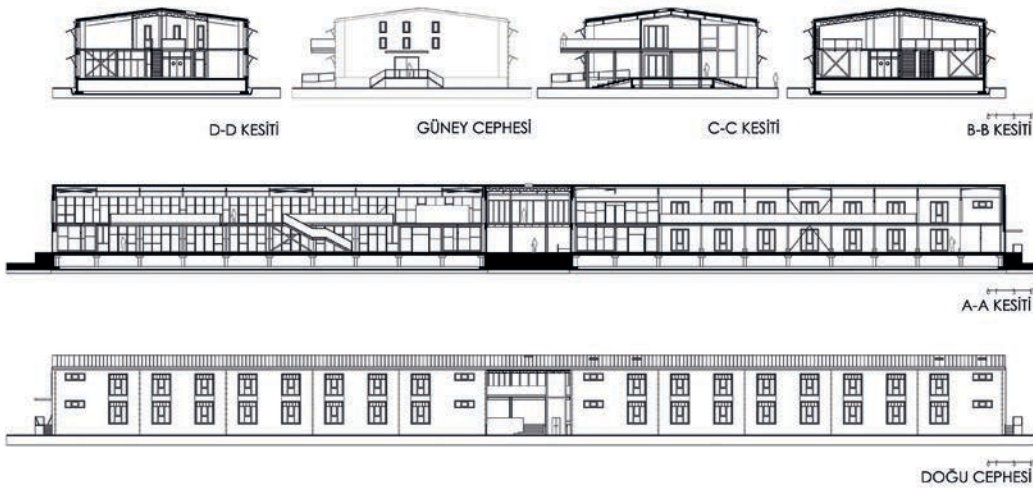
SOLDA Dönüşüm öncesi ve sonrasında hangarlar arası yarı açık ve açık mekânlar (Görsel 10)

SAĞ ÜSTTE Mimarlık ve Tasarım Fakültesi dönüşüm projesinin cephe ve kesitleri (Görsel 11)

Hangar cephelerinin dönüşüm öncesi ve sonrası (Görsel 12)

SAĞ ALTTA Hangar cephelerinin dönüşüm öncesi ve sonrasında ayrıntılar (Görsel 13)

Cephede güneş kırıcılar ve detay kesit (Görsel 14)

kaynaklı zorunluluklar, biçiminin nasıl olacağını da belirleyen faktörlerdendir. Bir taraftan hangarları yıkıp yeni bir temelin maliyet hesaplamalarından yüksek bir değer çıkmış Bunların yanında hangar duvarlarının strüktürüne ilişkin zorunluluklar, biçimsel değişimi belirlemiştir. Duvarların kısa kenar ve köşe noktalarındaki kolon-kiriş sistemi haricinde, uzun cephelerde pencere üst hizalarında bulunan hatılardan başka taşıyıcı sistemin olmaması, cephelerde geniş açıklıkların basit müdahalelerle yapılamayacağını göstermekteydi. Dolayısıyla hem yapı hafızasını korumaya ilişkin ilke kararları hem de strüktürel zorunluluklar, mevcut pencere açıklıklarının dikeyde genişletilmesi, kalkan duvarlarda ise yeni pencerelerin açılması gibi kısıtlı bir müdahaleye imkân vermiştir (Görsel 11 ve 12).

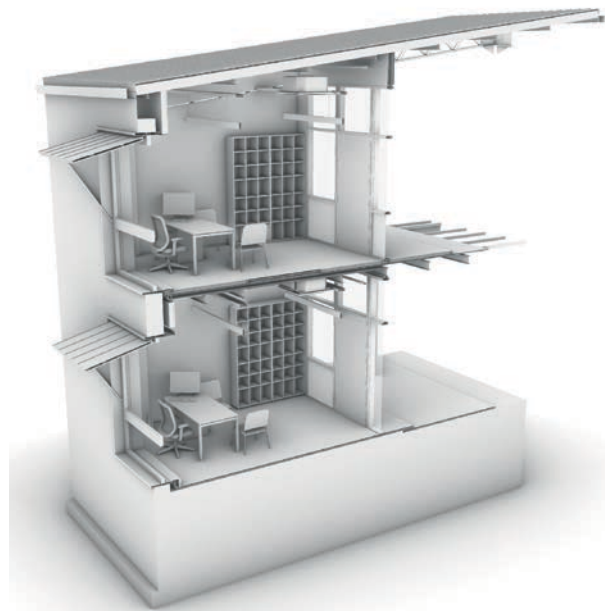
Cephelere, pencere açıklıklarının değiştirilmesinin yanı sıra strüktürel ve iklimsel gerekliliklerden kaynaklı başka

müdahaleler de yapılmıştır. Hem pencerelerin etrafını çeviren hem de duvarın yeni strüktürel güçlendirme elemanı olan betonarme söveler, yeni cephe biçiminin brüt beton tezyini unsurları olmuştur. Biçimsel ve tezyini son tercih ise güneşten ve batı yağmur sepkeninden korunma elemanlarıdır (Görsel 13 ve 14).

Maddenin Dönüşümü ve Ömrü Dolmamış Her Malzemeyi Yeniden Kullanma

Metnin başında da belirtildiği üzere , tasarımda dikkat edilecek esaslar; israftan kaçınma, kullanılabilir olduğu sürece malzemenin ömrünü uzatma ve nesnenin bilgisini muhafaza etme gibi üç temel etrafında kurgulanmıştır. Bunlara göre, tasarımda kullanılacak malzemeler hâlihazırda var olanlar ve yeni eklenecekler olarak iki kısma ayrılmaktadır.

Hâlihazırdaki malzemeler zemin kat karo mozaikleri, asma katı oluşturan çelik strüktür ve onun üzerindeki döşeme ahşaplarıdır. Bu üç malzeme kendi özel şartlarına göre temizlenip boyutlandırılarak tasarımda uygun görülen yerlerde kullanılmıştır. Hangar zeminlerinde yer alan karo mozaikler, hasar durumlarına göre yer yer yenilenmiştir. Kırık mozaikler, sağlam olanlarıyla değiştirilmiş; yüzeyi kirlenmiş mozaikler ise temizlenerek kullanıma uygun hale getirilmiştir. Hangarların bütün deposu olarak kullanıldığı zamanlarındaki ara kat strüktürüne ait NPI 160 ve NPI 140 çelikler ile kutu profiller yeni tasarımda yine ara kat konstrüksiyonunda kullanılmıştır. Son olarak 200x20x5 cm ölçülerindeki çam kalaslar 4 cm kalınlığa getirilmiş, silinmiş, lamba zivanalar açılmış ve iki kat olarak her iki hangarın ve hangarlar arası geçiş mekânının ara kat döşemelerinde

yeniden kullanılmıştır (Görsel 15 ve 16).

Tasarıma dâhil edilen yeni malzemeler ise hâlihazırda var olan malzemelerle uyumlu olacak şekilde, ihtiyaca göre seçilmiştir. Bu bağlamda iki önemli malzemenin kullanımına karar verilmiştir. Birincisi ara kat strüktürünün kolonları, bir grup kiriş ve güçlendirme profillerinde kullanılan çelik çeşitliliğidir (Görsel 4 ve 16). İkincisi duvar yüzeylerinde kullanılan huş marin kontrplaktır.

Strüktürün Dönüşümü: Zorunluluklar ve İmkânlar

Hangarların hâlihazırda orijinal strüktürü üç temel yapıya sahiptir. Tasarım bu üç sistem dikkate alınarak yapılmış ve benzer bir strüktürel terkip kullanılmıştır. Bunlardan ilki subasman bloğuna oturan ve çatı örtüsünü taşıyan kolon/makas sistemidir. Kolon yerleşimleri plan düzleminde 5x10 metrelik alanlar oluşturacak şekilde dizilmiştir. Bu taşıyıcı strüktür diğer iki sistemden bağımsız çalışmaktadır. Görevi sadece makaslarla birlikte çatı örtüsünü taşımaktır. İkinci strüktür sistemi, hangarların kısa kenarlarında kolon-kiriş iskelet, uzun kenarlarında ise yığma duvarlar ve hatılardır. Üçüncüsü sistem, tütünlerin istiflenmesi için yapılmış, NPI ve kutu profillerden oluşan ara kattır. Bu üç sistem strüktürel olarak birbirinden bağımsız çalışmaktadır (Görsel 17).

Hangarın dönüşüm projesinde strüktürel sistemler mekânsal ve statik ihtiyaçlara göre güncellenmiştir. Çatıyı ve duvarları taşıyan sistem güçlendirilirken ara katın strüktürü tamamen yenilenmiştir.

Cephelerde bulunan pencere boşlukları zemine kadar açılmıştır. Boşlukların etrafına zeminden çatıya kadar betonarme söveler (düşey hatıllar) yapılmıştır. Söve ve pencere boşlukları dışında kalan yığma duvarlar çelik hasırlar ile sarılıp püskürtme beton (shotcrete) ile güçlendirilmiştir. Çelik hasır ve püskürtme beton, zeminde mevcut temel kirişleri boyunca yapılan ve tüm binayı saran yeni bir hatıl sistemine oturtulmuştur. Cepheye uygulanan bu sistem, kalkan ve uzun duvarların birleşim noktalarında potansiyel olarak oluşabilecek yapısal entegrasyon sorunlarını ve mukavemet eksikliklerini gidermiştir. Aynı zamanda,

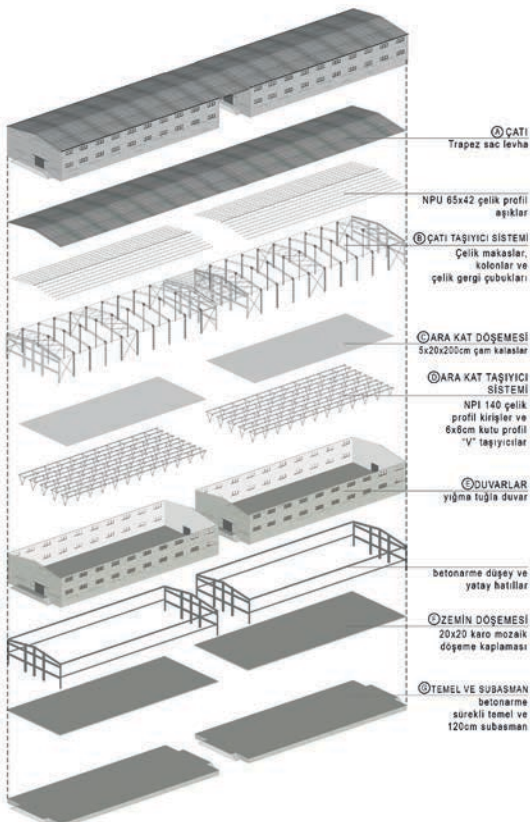
50 metre uzunluğundaki cephede açılan yeni pencere boşluklarının neden olduğu, duvarın taşıyıcı kapasitesindeki azalmaları ve bunun sonucunda oluşabilecek yapısal zayıflıkları da ortadan kaldırmıştır.

Çatıyı taşıyan sistem ve buna bağlı makaslar korunmuş ve çeşitli güçlendirmeler yapılmıştır. Hâlihazırda ara kat yeni ve hareketli yükler için yetersiz olduğundan dolayı sökülmüş ve yeni bir ara kat strüktürü tasarlanmıştır. Tütün depolama hangarlarının ara katlarında kullanılan NPU 16'lar yeni asma kat strüktürünün merdiven ve kiriş sisteminde yeniden kullanılmış, ilave çelikler kullanılmıştır (Görsel 18).

Sonuç: “Yıkım” Değil “Dönüşüm”

19. yüzyılın ortalarından itibaren Samsun kazasında teşekkül etmeye başlayan tütün endüstrisi, eş zamanlı olarak bu merkez ve etrafında kolektif bir hafızayı da inşa etmeye başlamıştır. 20. yüzyılın sonlarına kadar tütün üretiminin merkezi olan Samsun şehir merkezi, 1990'lı yılların sonunda Ondokuz Mayıs İlçesi Ballica Mahallesi'nde peş peşe kurulan tütün depolama hangarları ve TEKEL fabrikası ile beraber bu merkeziliğini kaybeder. Tütün üretiminin merkezine ilişkin bu değişim yeni bir mekânsal ve toplumsal hafızanın teşekkülünü de mümkün hale getirmiştir.

Samsun Üniversitesi Ballica Kampüsü, eski TEKEL Ballica Tütün Fabrikası'na ait tütün depolarının bulunduğu bir alandır. Kampüs, tütün endüstrisinin izlerini taşıyan ve 66 hangardan oluşan önemli sayılabilecek bir endüstri mirasına ev sahipliği yapmaktadır. Özelleştirmeler neticesinde çeşitli kurumlara devredilen bu yapılar, 2019 yılından itibaren gerçekleştirilen planlama çalışmaları kapsamında, kampüsün ihtiyaçları ve mevcut durumu detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Analizler sonucunda, üst planlama ve tasarım kararları alınarak hangarlar farklı işlevlere dönüştürülmüş ve dönüştürülmeye devam etmektedir. Mimarlık ve Tasarım Fakültesine ait dokuz hangar ise fakültenin eğitim misyonuna paralel olarak tütün hangarlarına yeniden değer katmak üzere planlanmıştır.

Yapısal dönüşüm ilk aşamada idari ve akademik birimlerin bulunduğu birinci hangar ile atölye ve dersliklerin yer aldığı ikinci hangarın tasarımı ile başlamıştır. 1 ve 2 numaralı hangarlar bu dönüşüm sürecinin ilk meyvesi olarak öğrenci ve akademisyenlerin kullanımına sunulmuştur. Bu yeni mekân, lisans, lisansüstü ve Araştırma Merkezi olmak üzere üç temel ayak üzerine kurulan eğitimin bir parçasıdır. Mimarlık ve Tasarım Fakültesi öğrencileri için bir pratik sahası olmasının yanında, onlara mekânsal hafıza üzerine düşünmeye başlayacakları bir ortam vadetmektedir. Projenin esası, bütün hangarlarının kolektif hafızadaki yeri ile bir eğitim kampüsüne dönüşürken orada varolagelmış olan hafızanın fiziksel mekânları arasında kurulacak ilişkileri düşündürmektedir. Mekân hafızası, bir taraftan binaların biçimleri, malzemeleri, strüktürü aracılığıyla korunmuş; diğer taraftan işlevin tamamen değişmesiyle yeniden şekil almıştır. Kullanıcılar değişmiş, yeni malzemeler eklenmiştir.

Yukarıda anlatılan “dönüşüm” fikrinin bir cümlede özeti ve sonucu şöyledir: Binaları yıkmamak, planlamayı ayakta tutmak, hafızayı fiziksel yönüyle tahkim etmek, eğitim müfredatını bu eylemler üzerine ve mekân hafızası bilinci üzerine kurmak, bütüncül mekân hissini kaybetmemek, biçimi yormamak/biçimsel dönüşümü zorlamamak veya biçimin geçmişten gelen haline bitaraf kalmak, maddeyi dönüştürmek ama ömrü dolmamış her malzemeyi yeniden kullanmak, israf etmemek, strüktürel zorluk ve zorunlulukları tezyini bir imkan olarak görmek ve de tescil kaydı olmayan binalara ve kampüs mekanına adeta tescilli gibi muamele etmek.

Binaların fiziksel varlığının devamlılığı ile kullanım amacının değişimi arasındaki gerilimli ilişki aynı zamanda yaratıcı bir tasarım ve öğrenme eylemi olması bakımından, bizim için, son derece kıymetlidir (Görsel 19). ■

DİPNOTLAR

1 Ballica TEKEL Fabrikasının temeli 1976 yılında atılmış, 14 Haziran 1997’de hizmete açılmıştır (Ballica Sigara Fabrikası açılıyor, 1997). Tütün depolarının ön proje çalışmaları ise 1981 yılında hazırlanmıştır (Samsun Tütün Depolama Tesisleri: Ön proje - Samsun Tobacco Storage Facilities: Preliminary projects, 1981). Üniversite arazisinde bulunan sportif havacılık

faaliyetleri için Samsun Sportif Havacılık Kulübü tarafından 1996 yılında yaptırılan 54 bin m2 alana sahip “Engiz Havaalanı”, 1999 yılında kapatılmıştır (Samsun’un Elgiz Havaalanı sportif uçuşlara açılıyor, 2008). Milli Emlak Genel Müdürlüğü mülkiyetinde bulunan 5000 m2’lik üç hangar havaalanının tesisleri olarak kullanılmıştır (Kullanılmayan havaalanı ceza aldı, 2007). Tütün depoları ve havaalanı arazisi 2009’da Ondokuz Mayıs Üniversitesi’ne (OMÜ) tahsis edilmiştir. 2010 yılında OMÜ bünyesinde Havacılık ve Uzun Bilimleri Fakültesi’nin kurulmasıyla havaalanının yenilenmesi gündeme gelmiştir (Engiz Havaalanı Yenileniyor, 2010).

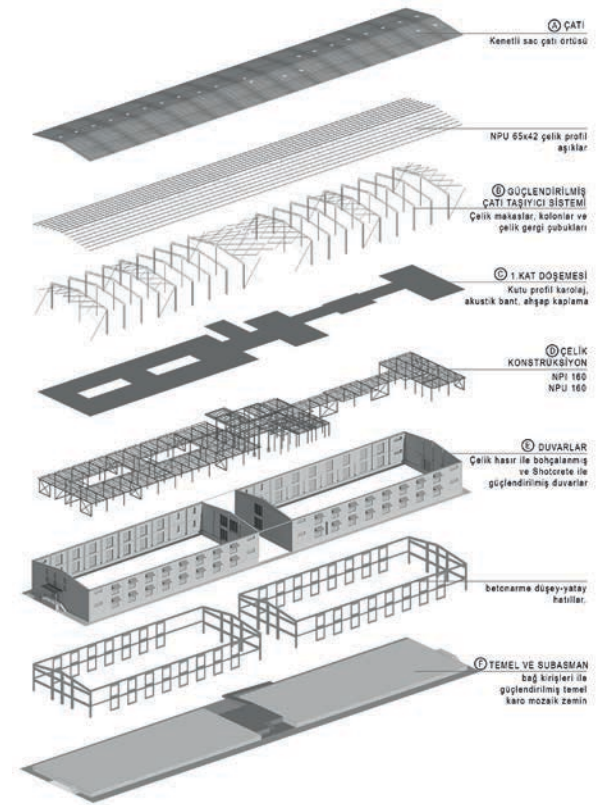
2 Samsun Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Lisans Programı ilk öğrencilerini Eylül 2021 itibarıyla almaya başlamıştır.

3 Samsun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Yüksek Lisans Programı ilk öğrencilerini Eylül 2023 itibarıyla almıştır.

4 Samsun Üniversitesi Tasarım, Mimarlık ve Şehir Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi 2021 yılında faaliyete geçmiştir.

KAYNAKLAR

- Diğiroğlu, F. (2011). *XIX Yüzyıl Karadeniz’inde Yeni bir Ticari Merkez: Samsun*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Düzenli, E. (2022). Samsun’da Modern Kentin Kuruluşu (1869-1919): Duhan Çarşısı, Reji İdaresi, Tütün İşkelesi Üzerinden Bir Değerlendirme. *Mimarlık Dergisi*, 424, 44-49.
- Taşar, V. D. (2022). Tanzimat Sonrası Gayrimüslimlerin Dini Mimari Faaliyetleri: Samsun Kasabası Kiliseleri (1866 – 1990). *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 239-271.
- Ballica Sigara Fabrikası açılıyor (1997, 14 Haziran). Milliyet Gazetesi. <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/ballica-sigara-fabrikasi-aciliyor-5381325> (Erişim Tarihi: 25/09/2023).
- Engiz Havaalanı Yenileniyor (2010, Nisan). Wowturkey. <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=107765> (Erişim Tarihi: 25/09/2023).
- Kullanılmayan havaalanı ceza aldı (2007, 31 Ekim). Birgün Gazetesi. <https://www.birgun.net/amp/haber/kullanilmayan-havaalanı-ceza-aldı-36899> (Erişim Tarihi: 25/09/2023).
- Samsun’un Elgiz Havaalanı sportif uçuşlara açılıyor (2008, 22 Eylül). Hürriyet Gazetesi. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/samsun-un-elgiz-havaalanı-sportif-ucuslara-aciliyor-9951571> (Erişim Tarihi: 25/09/2023).
- Samsun Tütün Depolama Tesisleri: Ön proje - Samsun Tobacco Storage Facilities: Preliminary projects (1981, Şubat). Salt Araştırma Arşivi. <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/211739> (Erişim Tarihi: 25/09/2023).
- * Makalede kullanılan görseller ve çizimler Samsun Üniversitesi Tasarım, Mimarlık ve Şehir Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi arşivine ve yazarlara aittir.

SOL ÜSTTE Hangarların iç mekân ara kat ahşaplarının dönüşüm öncesi ve sonrası (Görsel 15)

Hangarların iç mekânında yeniden kullanılan karo mozaik ve çelikler ile yeni çelik malzeme detayları (Görsel 16)

Hangarların dönüşüm öncesi strüktürel sistemi (Görsel 17)

ÜSTTE Hangarların dönüşüm sonrası strüktürel sistemi (Görsel 18)

ALTTA Bir ders sırasında Samsun Üniversitesi Mimarlık Bölümü öğrencileri ve hocaları dönüşüm devam eden hangarda. (Görsel 19)

